

## CONSIDERAȚII PE MARGINEA UNUI LOT DE STATERI DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL AL BANATULUI DIN TIMIȘOARA\*

Emanuel PETAC\*\*  
Nicoleta DEMIAN\*\*\*

**Cuvinte-cheie:** Muzeul Național al Banatului, stater, Alexandru cel Mare, daric.

**Keywords:** The National Museum of Banat, stater, Alexander the Great, daric.

**Rezumat:** Autorii prezintă un lot de opt monede de aur aflate în colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara. Cinci dintre acestea - un daric de la jumătatea secolului al IV-lea a.Chr., un stater din Lampsacus de tip autonom, emis pe la 370 a.Chr., respectiv trei stateri tip Alexandru cel Mare emiși la Amphipolis, anii 325-319 a.Chr., Babylon, de Seleucos I, între 311-300 a.Chr. și Milet, anii 300-295 a.Chr., provin dintr-o confiscare efectuată de Miliție în anul 1982, la vama Stamora-Moravița, într-un lot din care mai făceau parte alte 14 monede de aur, romane, bizantine, medievale, venețiene. Alături de acestea, alți trei stateri de tip Alexandru cel Mare provin din comerțul de antichități din perioada interbelică sau ulterior (un stater Alexandru cel Mare, din Teos, primit de muzeu la schimb în anul 1929, de la anticarul Mautner László din Budapesta; un stater Alexandru cel Mare achiziționat de muzeu în 1943 din colecția dr. Artur Traunfellner, consilier orășenesc din Lugoj; un stater Alexandru cel Mare achiziționat în 1975). Insistăm asupra rarității extreme a staterului autonom din Lampsacus și a alăturării sale unui daric din aceeași perioadă. În același timp, lotul de trei stateri tip Alexandru din aceeași confiscare grupează emisiuni din Amphipolis (Macedonia), Milet și Babylon, cu o dată finală în jurul anului 300 a.Chr. sau puțin după, ceea ce, păstrând prudența generată de posibilele date ce ar putea fi furnizate ulterior de arhivă, ne pot duce cu gândul la plata unui mercenar trac sau get din armatele participante la bătălia de la Ipsus din 301 a.Chr.

---

\* Comunicare susținută la Sesiunea Științifică Internațională *Pontica*, a 52-a ediție: Istorie și arheologie în spațiul vest-pontic, Constanța, 2-4 octombrie 2019.

\*\* Emanuel PETAC: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul Numismatic; e-mail: viorel.petac@gmail.com

\*\*\* Nicoleta DEMIAN: Muzeul Național al Banatului, Timișoara; e-mail: nicoledemian@gmail.com

**Abstract:** *Authors present eight ancient gold coins from the collection of National Museum of Banat from Timișoara. Five of them - one daric from the middle of the 4<sup>th</sup> c. BC, one autonomous Lampsacus stater minted around 370 BC (extremely rare) and three Alexander the Great type staters struck at Amphipolis (325-319 BC), Babylon (Seleucos I, 311-300 BC) and Miletus (300-295 BC) came from the communist Militia, confiscating in 1982 the coins (together with other 14 gold Roman and Medieval samples) in the duane from Stamora-Moravița. There are also other three Alexander type staters coming from the commerce; one came from Antiquarian Mautner László from Budapest (exchange), a second one was bought in 1943 by the museum from the collection belonging to dr. Arthur Traunfellner from Lugoj and the third one was bought in 1975. Observing the presence together of two rare and unusual coins for the region (one Persian daric and one autonomous stater from Lampsacus) we insist on the three Alexander type staters from Amphipolis, Babylon and Miletus, having a closing date around 300 BC and suggesting a possible connection with a mercenary serving in one of the Hellenistic armies involved in the battle of Ipsus in 301 BC.*

Prezentăm în cele ce urmează un lot de șapte stateri și un daric din colecția Muzeului Național al Banatului (MNaB) din Timișoara, aparte prin istoricul intrării lor în muzeu, ca și prin identitatea lor, nu tocmai specifică zonei la prima vedere.

Cinci dintre acestea - un daric de la jumătatea secolului al IV-lea a.Chr., un stater din Lampsacus de tip autonom emis pe la 370 a.Chr., respectiv trei stateri de tip Alexandru cel Mare emiși la: Amphipolis, anii 325-319 a.Chr., la Babylon de Seleucos I, anii 311-300 a.Chr. și Milet, anii 300-295 a.Chr. - provin dintr-o confiscare efectuată de Miliție în 1982, la vama Stamora-Moravița, într-un lot (numit de noi Lotul I) din care mai făceau parte alte 14 monede de aur romane, romane târzii, bizantine, medievale, venețiene și o decorație Legiunea de Onoare. Raritatea unor piese, statutul prohibit al aurului în România anilor '80 și dimensiunile lotului confiscat uimesc, ca și caracterul lui compozit.

Alături de acestea, alți trei stateri de tip Alexandru cel Mare (Lotul II), aflați în colecția muzeului, provin din comerțul de antichități din perioada interbelică sau chiar ulterior.

Piesele se prezintă după cum urmează:

## LOTUL I

### MACEDONIA, Amphipolis

#### Tip Alexandru cel Mare (antum sau postum timpuriu)

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și cu stylis pe umărul stâng; în câmpul stâng exterior, cantharos; sub aripa dreaptă monograma Λ / O.

1. Stater; ax 3; 8,52 g; 17,19 x 18,14 mm (Pl. I/1).

PRICE 1991, p. 108, nr. 177, Amphipolis, 330-320 a.Chr.; TROXELL 1997, p. 125-128, „Amphipolis”, anii 325-319 a.Chr.

Au 100 % (Av.)<sup>1</sup>; Au 100 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 128.

Proveniența: din lotul confiscat de Miliție în anul 1982.

Referințe bibliografice: ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413 nr. 5.

### MYSIA, Lampsacus, autonomă

Av. Bustul Demetrei Chthonia, cu cunună de porumb, jumătate spre stânga, purtând chiton și himation, ținând în mâna dreaptă trei spice de grâu, în spatele umărului stâng două spice de grâu și doi ciorchini de struguri.

Rv. Protoma unui cal înaripat spre dreapta.

2. Jumătate de stater; ax 9; 4,66 g; 16,69 x 17,11 mm (Pl. I/2).

BMC Mysia, p. 85, nr. 26, anii 394-350 a.Chr. (dar stater); FORRER 1926, p. 98, nr. 5096, anii 394-350 a.Chr. (dar stater); BALDWIN 1924, p. 26-27, nr. 25a-b (dar stater); SNG von Aulock, Mysien, - ; SNG Copenhagen, Mysia, - ; SNG France, Mysie, - ; CNG, Triton IX, 10 ianuarie 2006, nr. 901, ex CNG, Triton VI, 14 ianuarie 2003, nr. 314, anii cca 370 a.Chr. (dar stater).

Au 78,7 %, Ag 17,9 %, Cu 3,4 % (Av.); Au 78,1 %, Ag 17,3 %, Cu 4,2 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 125.

Proveniența: din lotul confiscat de Miliție în anul 1982.

Referințe bibliografice: ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413, nr. 2.

Acest nominal (jumătate de stater) nu este cunoscut. Determinatoarele utilizate cunosc doar trei stateri de acest tip, dintre care doi aflați azi în colecția British Museum (unul provenind din faimoasa colecție a lui Sir H. Weber), aparent fiind cunoscut un singur alt exemplar (la rândul său stater), apărut în ultimele decenii în comerțul de antichități (Classical Numismatic Group (CNG), 14 ianuarie 2003 și din nou la 10 ianuarie 2006; Pl. I/2 bis). Exemplarele aflate la British Museum sunt stateri de 17 mm și 8,37 g, piesa vândută de CNG având 8,35 g și fiind bătută cu aceeași pereche de ștanțe cu celelalte două exemplare cunoscute. Remarcăm faptul că exemplarul din colecția Muzeului Național al Banatului are de fapt dimensiuni de stater, deși nominalul este de jumătate de stater (potrivit greutateii sale), prototipul fiind desigur staterii cunoscuți.

Detaliile stilistice ale piesei din colecția muzeului timișorean diferă foarte mult de prototip. Semnificative în acest sens sunt detaliile vestimentației, modul de realizare al celor trei spice de grâu, caracteristicile anatomice ale Demetrei, cele două spice de grâu din spatele umărului stâng al zeiței, la noi vizibil doar unul, ciorchinii de struguri, care, în cazul exemplarului ajuns la muzeu, nu sunt deloc redați. La aceasta se adaugă și nominalul necunoscut pentru emisiunile acestui

---

<sup>1</sup> Monedele cu nr. inv. 22, 58, 117, 124, 126 au fost analizate cu un spectrometru portabil BRUKER TRACER 5i de colega Diana Vărzaru, de la Laboratorul Zonal de Restaurare din cadrul MNaB, iar la monedele cu nr. inv. 125, 127-128, analizele XRF au fost efectuate cu un spectrometru portabil SPECTRO xSORT de către dr. Bernadett Bajnóczi și Viktória Mozgai, cercetătoare la Institutul de Cercetări Geologice și Geochimice din Budapesta, cărora le mulțumim și pe această cale.

oraș (jumătate de stater, datele metrologice și dimensiunea fiind corecte pentru această subdiviziune). Dacă luăm în considerare și rezultatele analizelor XRF, care pun în evidență un titlu (cca. 78% aur) foarte slab pentru standardul epocii (care era de peste 98-99%), avem toate argumentele necesare pentru a considera piesa un fals modern, chiar rudimentar<sup>2</sup>. Adăugăm faptul că în colecțiile Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, respectiv ale Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București (fostul Muzeu Național de Antichități), există numeroase exemplare de sferturi de stateri de tip Filip II, respectiv Alexandru cel Mare, dintre care unele sunt falsuri provenite din perioada anterioară Primului Război Mondial, grupate azi în ceea ce este cunoscut generic sub numele de „colecția Moscova” (alcătuită din ceea ce a fost evacuat la Iași, apoi la Moscova, în anii 1916-1917, în condițiile ocupării Bucureștiului de Puterile Centrale și a apropierei frontului de Moldova centrală și de nord, partea rămasă neocupată din Vechiul Regat). Interesul pentru falsuri de nominaluri mici de aur pare a fi specific sfârșitului secolului al XIX-lea - începutului secolului al XX-lea. Această constatare completează seria de altfel foarte restrânsă a falsurilor cunoscute după monedele de aur autonome din Lampsacus<sup>3</sup>.

### IONIA, Milet

#### Tip Alexandru cel Mare

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și o ramură de palmier pe umărul stâng; în câmpul stâng exterior, monogramă deasupra unei securi duble.

3. Stater; ax 10; 8,47 g; 18,43x19,15 mm (Pl. I/3).

PRICE 1991, p. 285, nr. 2142, Milet, anii 300-295 a.Chr.; THOMPSON 1983, grupa XII, p. 62, nr. 244, anii 300-294 a.Chr.

Au 99,9 % (Av.); Au 99,9 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 127.

Proveniența: din lotul confiscat de Miliție în anul 1982.

Referințe bibliografice: ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413 nr. 4.

Câțiva ani după bătălia de la Ipsus din 301, Demetrios nu a avut control asupra orașului. Între anii 298-295/294 Miletul s-a aflat sub autoritatea lui Ptolemeu I, după care a revenit lui Demetrios, onorat în 295/294 ca *stephanophoros*, înainte ca tot în 294 orașul să treacă la Lysimach. Este deci greu de precizat emitentul real al piesei, aceasta fiind foarte probabil bătută sub Seleucos I sau Ptolemeu I, prudența fiind însă recomandată.

<sup>2</sup> Pentru analize XRF pe loturi consistente de monede de aur grecești din perioadă clasică și elenistică, vezi VÎLCU *et alii* 2011, p. 501-512, dar mai ales tabelul 1 de la p. 508-511.

<sup>3</sup> BALDWIN 1924, p. 21, 23.

**BABILONIA, Babilon I****Seleucos I, tip Alexandru cel Mare**

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. [BA]-ΣΙΑΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și cu stylis pe umărul stâng; sub aripa dreaptă, monograma MI; sub aripa stângă, monograma MP (în ligatură) în cunună de lauri.

4. Stater; ax 12; 8,46 g; 18,36 x 18,94 mm (Pl. I/4).

PRICE 1991, p. 477, nr. 3748, Babylon, anii 311-300 a.Chr.; HOUGHTON & LORBER 2002, p. 40, nr. 81/2, Babilon I, seria I, cca 300 a.Chr.

Au 93,7 %, Ag 5,5 %, Cu 0,6 % (Av.); Au 93,3 %, Ag 5,1 %, Cu 1,1 %, Fe 0,2 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 126.

Proveniența: din lotul confiscat de Miliție în anul 1982.

Referințe bibliografice: ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413 nr. 3.

**IMPERIUL PERSAN****Artaxerxes II sau Artaxerxes III**

Av. Regele îngenuncheat spre dreapta, ținând arc și suliață.

Rv. Pătrat incus.

5. Daric; ax 12; 8,39 g; 15,05 x 16,22 mm (Pl. I/5).

CARRADICE 1987, p. 78 și pl. XV, nr. 51, tip IIIb târziu, anii 375-340 a.Chr.

Au 97,9 %, Ag 0,8 %, Cu 0,4 %, Fe 0,7 % (Av.); Au 94,5 %, Ag 0,8 %, Cu 0,4 %, Fe 4,1 % (Rv.).

MNaB, nr. inv 124.

Proveniența: din lotul confiscat de Miliție în anul 1982.

Referințe bibliografice: ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413 nr. 1.

Ținând cont de faptul că descoperiri de monede persane de aur nu sunt atestate pe teritoriul României - o singură excepție, notabilă, fiind înregistrată în primul deceniu al secolului al XXI-lea - și constatând, în același timp, prezența constantă, repetată, în marile colecții numismatice interbelice (aparținând Academiei Române sau Muzeului Național de Antichități) a unor darici (despre a căror proveniență nu avem date mai circumstanțiate), considerăm că piesa provine cel mai probabil dintr-o veche colecție interbelică.

**LOTUL II****MACEDONIA, Amphipolis****Filip III Arideul, tip Alexandru cel Mare**

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și stylis pe umărul stâng; în câmpul stâng exterior, fulger vertical.

## 6. AV; ax 9; 8,55 g; 17,62 x 18,44 mm (Pl. I/6).

PRICE 1991, p. 107, nr. 164, Amphipolis, anii 330-320 a.Chr.; TROXELL 1997, p. 125-127, „Amphipolis”, anii 325-319 a.Chr.

Au 99,3 %, Ag 0,4 %, Fe 0,2 % (Av.); Au 99,1 %, Ag 0,4 %, Fe 0,4 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 117.

Proveniența: achiziție a muzeului de la Tiuca Maria din Timișoara în anul 1975.

**Aigai (?)****Tip Alexandru cel Mare**

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și stylis pe umărul stâng; în câmpul stâng exterior, boxer spre stânga; sub aripa din stânga, o cârmă.

## 7. Stater; ax 12; 8,47 g; 18,43x18,45 mm (Pl. I/7).

PRICE 1991, p. 110, nr. 188, Aigai?, anii 332-323 a.Chr.

Au 99,7 %, Ag 0,2 % (Av.); Au 99,7 %, Ag 0,2 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 58.

Proveniența: achiziție a muzeului de la Elena M. Sepsy din Timișoara în anul 1943.

Chiar dacă există similitudini stilistice cu emisiunile din Pella, autorul determinantului standard opinează că acestea nu sunt suficiente pentru a atribui piesele unei singure monetării. Prin urmare, M. J. Price optează pentru centrul din Aigai, considerând grupul cuprins între numerele 188-200 ca emisiuni antume de tip Alexandru cel Mare, bătute în Macedonia de Antipater<sup>4</sup>.

**IONIA, „Teos”****Tip Alexandru cel Mare**

Av. Capul Atenei spre dreapta, cu părul prins în cinci bucle în formă de tirbușon, purtând coif corintian decorat cu șarpe încolăcit spre dreapta.

Rv. Nike în picioare spre stânga, ținând cunună în mâna dreaptă întinsă și stylis pe umărul stâng; în câmpul stâng exterior, grifon așezat spre stânga, cu piciorul stâng din față ridicat; sub aripa dreaptă, monograma  $\Gamma$ .

## 8. Stater; ax 12; 8,46 g; 17,26x18,19 mm (Pl. I/8).

PRICE 1991, p. 296, nr. 2278 var. (monograma de pe rv. necunoscută), „Teos”, anii 310-301 a.Chr.

Au 99,3 %, Ag 0,2 %, Cu 0,4 % (Av.); Au 99,3 %, Ag 0,2 %, Cu 0,4 % (Rv.).

MNaB, nr. inv. 22.

Proveniența: schimb în anul 1929 cu Mautner László, anticar din Budapesta.

Piesa a fost obținută prin schimb în anul 1929 de la anticarul Mautner László din Budapesta, fără a proveni din Banat. Reamintim că legislația interbelică, ca și regulamentele interne ale instituțiilor de profil, permiteau liberul schimb cu piese

<sup>4</sup> PRICE 1991, p. 109.

din colecțiile instituțiilor, în condiții bine reglementate și specifice (prezența de pildă a unui număr mai mare de exemplare de același tip și care nu proveneau din descoperiri efectuate pe teritoriul României). Știm puțin despre Teos, doar că în anul 319 era controlat de Antigonos, în 314-313 de Seleucos, iar din 309-308 de Ptolemeu, prudența în nominalizarea emitentului fiind binevenită, însăși atribuirea de către catalogul standard a emisiunilor către acest atelier fiind una încă ipotetică. Monedele de aur de tip Alexandru sunt relativ puține la „Teos”, iar între acestea cele având pe revers ca simbol grifonul așezat spre stânga sunt și mai rare<sup>5</sup>, producția atelierului fiind dominată de argint, de fiecare dată drahme. Grifonul așezat spre stânga este unul dintre simbolurile des întâlnite pe emisiunile din Teos, pe ambele nominaluri. Constatăm, în schimb, că monograma  $\Gamma$  este necunoscută. Mai mult decât atât, monograma nu se regăsește nicăieri în catalogul emisiunilor de tip Alexandru cel Mare semnat de M. J. Price. Cum deocamdată nu a fost identificată vreo legătură de ștanță de avers între acest stater și un altul atribuit cu precizie vreunui atelier, ne rezumăm în a semna acest exemplar.

### Proveniența pieselor

Primul lot, alcătuit din cinci monede de aur (nr. cat. 1-5) este reprezentat de trei stateri de tip Alexandru cel Mare, un daric datat la mijlocul secolului al IV-lea a.Chr. și o jumătate de stater autonom din Lampsacus (fals modern). Aceștia provin dintr-o confiscare efectuată în iulie 1982 de Miliția jud. Timiș, conform datelor consemnate în registrul de inventar al pieselor de aur<sup>6</sup> de la Muzeul Național al Banatului din Timișoara. În urma confiscării au ajuns la MNaB 19 monede de aur (grecești antice, romane, romane târzii, bizantine, medievale și moderne), 40 monede de argint (secolele XVII-XX), o decorație Legiunea de Onoare (din 1870), precum și piese de artă decorativă din argint (lingurițe, păhărele, scrumieră etc.). Documentele păstrate în arhiva MNaB nu sunt deloc edificatoare asupra împrejurărilor în care aceste piese din aur și argint au fost preluate de către Miliția jud. Timiș de la cetățenii S. D. și S. G., probabil soți, având domiciliul în București<sup>7</sup>. Informația (suplimentară) că piesele au fost confiscate la vama Stamora-Moravița (la granița cu, pe atunci, R. S. F. Iugoslavia), pe când se încerca scoaterea lor ilegală din țară, apare într-o cronică referitoare la creșterea patrimoniului numismatic al muzeului între anii 1979-1989<sup>8</sup>. Caracterul compozit, extrem de eterogen, al întregului lot confiscat, ca și specificitatea legată, pe de o parte, de prezența unor piese ca falsul de tip Lampsacus, ori decorația Legiunea de Onoare, iar pe de altă parte, de caracteristica ținând de izolarea statului român din acea perioadă, din punctul de vedere al comerțului ori circulației patrimoniului de acest gen, ne duce cu gândul către o colecție

<sup>5</sup> PRICE 1991, p. 295-296, nr. 2271-2272, 2276-2276A, 2278.

<sup>6</sup> Registrul de inventar Aur, f. 24. nr. inv. 124-128.

<sup>7</sup> Proces verbal nr. 1484/29.07.1982 (29 iulie 1982 reprezintă data înregistrării documentului, piesele fiind predate reprezentantului muzeului în 15 iulie 1982) și act de evaluare nr. 1484/30.07.1982.

<sup>8</sup> ȘANDOR-CHICIDEANU 1993, p. 413-414.

interbelică ajunsă în posesia celor două persoane în cauză și care încercau desigur să părăsească țara.

Proveniența celorlalte trei piese prezentate în acest articol (lotul II, nr. cat. 6-8) era incertă, dar coroborând informațiile păstrate în arhiva MNaB cu cele din bibliografie, am reușit să clarificăm anumite aspecte. Astfel, staterul de tip Alexandru cel Mare bătut de Filip III Arideul (nr. cat. 6; inv. 117) a fost achiziționat de muzeu în decembrie 1975, de la Tiuca Maria din Timișoara, cu suma de 2500 lei, fără a se preciza alte detalii<sup>9</sup>.

Staterul de tip Alexandru cel Mare din Aigai? (nr. cat. 7; inv. 58) a intrat în patrimoniul muzeului în octombrie 1943, fiind achiziționat de la Elena M. Sepsy din Timișoara<sup>10</sup>. Piesa a făcut parte din colecția tatălui acesteia, dr. Artur Traunfellner<sup>11</sup>, fost consilier orășenesc în Lugoj<sup>12</sup>, dar nu există informații privind un eventual loc de descoperire al monedei.

În ceea ce privește staterul de tip Alexandru cel Mare din insula Teos (nr. cat. 8; inv. 22), acesta provine dintr-un schimb de piese arheologice și numismatice efectuat în 1929 între muzeul timișorean și anticarul Mautner László<sup>13</sup> din Budapesta<sup>14</sup>. În cadrul acestui schimb, o practică aflată în uz în perioada interbelică, muzeul a dat piese din colecțiile sale (dublete) și a primit diverse piese arheologice și numismatice, tipuri nereprezentate în colecțiile instituției și care nu proveneau din Banat<sup>15</sup>.

### **Alți stateri în vechea colecție a muzeului timișorean**

În colecția numismatică a lui Ormós Zsigmond (1813-1894)<sup>16</sup>, fondatorul muzeului timișorean, s-a aflat și un stater Alexandru cel Mare, care a intrat în

<sup>9</sup> Contract de vânzare-cumpărare nr. 2102/12.12.1975 (arhiva MNaB, dosar 1975).

<sup>10</sup> Cumpărat prin decizia Primăriei Timișoara nr. 28564/19.10.1943 și înregistrat la nr. 253/29.10.1943.

<sup>11</sup> Dr. Artur Traunfellner (1872-1929), avocat, consilier orășenesc în Lugoj înainte și după Primul Război Mondial. Căsătorit cu Irma Schütz, a avut o fiică și doi fii. A murit în 1929, la 57 ani, în urma unei îndelungate suferințe. Mulțumim colegului Cristian-Oliviu Gaidoș, muzeograf la Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică din Lugoj, pentru datele biografice ale dr. Artur Traunfellner.

<sup>12</sup> MEDELEȚ 1994, p. 267, nr. 86J (unde apare sub forma Arthur Trauffellner).

<sup>13</sup> Mautner László (ortografiat uneori și Mauthner), anticar din Budapesta, având firma pe str. Eszterházy nr. 24. Personaj controversat, numele lui este asociat în bibliografia de specialitate cu vânzări ale unor piese arheologice către mari muzee din Europa înainte de Primul Război Mondial și în perioada interbelică și denaturarea informațiilor despre proveniența pieselor pentru a le crește valoarea comercială. Vezi MEDELEȚ & RĂMNEANȚU 2003, p. 77; GOGĂLTAN & DRAȘOVEAN 2015, p. 119, 124 și n. 14; BEJINARIU 2022, p. 525-535, dar și KIDD 1990, p. 173 cu bibliografia.

<sup>14</sup> Registru de inventar I (anii 1872-1933), p. 448, nr. 5304a: monedă de aur Alexandru Macedon, „schimb cu Ladislau Mauthner din Budapesta”.

<sup>15</sup> Pentru întreaga poveste a acestui schimb, vezi MEDELEȚ & RĂMNEANȚU 2003, p. 75-77. Alături de moneda de la Alexandru Macedon, muzeul a mai primit de la Mautner aurei emiși de Augustus, Tiberius, Nero, Galba, Vespasianus, Titus, Domitianus, patru denari emiși de Traian și monede de aur de la Rudolf II, Sigismund Báthory și Mihai Apafi (15 monede în total).

<sup>16</sup> Ormós Zsigmond (Pecica, 20 februarie 1813 - Budapesta, 17 noiembrie 1894) - om politic, critic de artă, istoric, scriitor și Mecena; prefect al comitatului Timiș (1871-1889) și

patrimoniul instituției în anul 1895, în urma achiziționării acestei importante colecții de peste 9.400 de monede<sup>17</sup>. Din nefericire, piesa a fost furată în 1904, împreună cu alte 56 de monede de aur, de către fiul omului de serviciu al muzeului, Nagy József jr., și nu a mai fost vreodată recuperată<sup>18</sup>.

În primăvara anului 1906 Muzeul din Timișoara a achiziționat cu 25 de coroane un stater tip Alexandru cel Mare descoperit la Remetea Mare (jud. Timiș), având nr. vechi de inv. 580<sup>19</sup>. Conform descrierii lui Berkeszi din anul 1906, staterul - cu o greutate de 8,65 g - avea pe avers capul zeiței Atenei, pe revers pe Nike înaripată, iar din legendă abia se distingea ceva<sup>20</sup>. Piesa nu se regăsește azi în colecția MNAB, de unde a dispărut probabil la sfârșitul Primului Război Mondial.

### Descoperiri de stateri tip Alexandru cel Mare în Banat

La Banatska Palanka (Serbia), pe malul Dunării, în 2018, s-a descoperit un stater de tip Alexandru cel Mare (unicat) bătut la Corint de către Demetrios Poliorketes în jurul anilor 303-302 a.Chr.<sup>21</sup>. În anii '70 ai secolului al XIX-lea, la Milcoveni (com. Berliște, jud. Caraș-Severin), s-a găsit în timpul aratului un stater Alexandru, care a fost donat muzeului din Bela Crkva de către comerciantul Albach János (piesă perforată, în rest bine păstrată)<sup>22</sup>. Alți stateri tip Alexandru cel Mare s-au descoperit la Vračev Gaj (Serbia), la „Podul Dracului” la o dată neprecizată (ante 1861)<sup>23</sup> și la Zrenjanin (Serbia), în râul Bega<sup>24</sup>. Tezaurului de la Drencova (com. Berzasca, jud. Caraș-Severin), descoperit în 1882, în timpul unor lucrări din port, de amenajare a debarcaderului, constând în cca. 200 de stateri Alexandru cel Mare (risipit în străinătate prin intermediul călătorilor de pe Dunăre)<sup>25</sup>, i se adaugă tezaurul (?) de la Novo Miloševo (Serbia), descoperit în 1846, care ar fi cuprins și un stater Alexandru cel Mare de 8,5 g<sup>26</sup>.

---

al orașului Timișoara (din 1875); membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe; membru al Societății Numismatice din Viena. A fost membru fondator și președinte pe viață al Societății de Istorie și Arheologie (înființată în 1872), susținând financiar muzeul Societății, pe care l-a înzestrat inclusiv cu un sediu și cărui i-a donat majoritatea colecțiilor sale.

<sup>17</sup> PATZNER 1896, p. 53, nr. 93. Pentru achiziționarea colecției numismatice Ormós, vezi MEDELEȚ & TOMA 1997, p. 56 și n. 420; DEMIAN 2018, p. 269.

<sup>18</sup> TRÉT s.n. 21/1-2 (1905), p. 111, nr. 43 (p. 109-112: lista monedelor furate); MEDELEȚ & TOMA 1997, p. 77-78 și n. 666; DEMIAN 2018, p. 269-270.

<sup>19</sup> BERKESZI 1906, p. 73; MILLEKER 1906, p. 124; BERKESZI 1907, p. 36; MEDELEȚ 1994, p. 280, nr. 121A cu bibliografia.

<sup>20</sup> BERKESZI 1906, p. 73.

<sup>21</sup> PETAC & BAKIĆ 2019, p. 308-309.

<sup>22</sup> MILLEKER 1897, p. 78 (Mirkovác, azi Milcoveni, jud. Caraș-Severin, rectificând propria eroare privind locul descoperirii la Mercsina, azi Mercina, jud. Caraș-Severin din TRÉT 9/3 (1883), p. 152); BERKESZI 1907, p. 28 (Mercsina); MEDELEȚ 1994, p. 269, nr. 93A.

<sup>23</sup> MILLEKER 1891, p. 69; MILLEKER 1897, p. 190; BERKESZI 1907, p. 48; MEDELEȚ 1994, p. 292, nr. 157.

<sup>24</sup> BERKESZI 1907, p. 10.

<sup>25</sup> MILLEKER 1891, p. 18; MILLEKER 1897, p. 36; BERKESZI 1907, p. 17; MEDELEȚ 1994, p. 260, nr. 45.

<sup>26</sup> MEDELEȚ 1994, p. 270, nr. 101.

### Concluzii

În acest context, este evident că grupul celor trei piese de aur (lotul II) achiziționate în diverse contexte trebuie eliminat din orice discuție istorică, alta decât cea care ține de comerțul interbelic (și chiar postbelic) de antichități și de istoricul colecțiilor muzeului.

Lotul mare de monede de aur, cuprinzând un daric, o jumătate de stater, trei stateri (lotul I, nr. cat. 1-5) și alte 14 monede de aur de la Imperiul Roman la Veneția secolului al XVIII-lea (care nu sunt incluse în acest articol), confiscat de Miliție la vama Stamora-Moravița în 1982, este o altă problemă. Dimensiunea neașteptat de mare a lotului, structura sa compozită, ca și o serie de caracteristici (cum ar fi prezența unui daric, dar și a falsului de jumătate de stater de Lampsacus, care ne duce cu gândul la falsurile de stateri și subdiviziuni de stateri de tip macedonean prezente în vechile colecții numismatice din România, aparținând Academiei Române și aflate la Biblioteca Academiei Române<sup>27</sup>, respectiv la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București<sup>28</sup> - fostul Muzeu Național de Antichități - situație existentă poate și în cazul altor colecții publice din țară) conduc la ideea unei părți a unui ansamblu anterior celui de-al Doilea Război Mondial, ori poate chiar Marelui Război.

### BIBLIOGRAFIE

BALDWIN 1924 – A. Baldwin, *Lampsakos; The gold staters, Silver and Bronze Coinages*, AJN 53/3 (1924), p. 1-76.

BEJINARIU 2022 – I. Bejinariu, *Cazul László Mauthner. Între arheologie și impostură*, în: S. Fortiu (ed.), D. Micle (coord.), *Arheovest X2. In memoriam Felix Milleker (1858-1942). Interdisciplinaritate în arheologie și istorie*, Brăila-Timișoara, 2022, p. 525-535.

BERKESZI 1906 – I. Berkeszi, *Temesvármegyei egyéb leletek*, TRÉT s.n. 22/1-2 (1906), p. 66-73.

BERKESZI 1907 – I. Berkeszi, *Délmagyarország éremleletei*, TRÉT s.n. 23/1-2 (1907), p. 1-49.

BMC Mysia – W. Wroth, R. S. Poole, *A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Greek Coins of Mysia*, London, 1892.

CARRADICE 1987 – I. Carradice, *The "regal" coinage of the Persian empire*, în: I. Carradice (ed.), *Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires. The ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, Oxford, 1987, p. 73-95.

DEMIAN 2018 – N. Demian, *Monedele romane târzii din aur din colecția Muzeului Național al Banatului din Timișoara*, în: L. Munteanu, C.-D. Nicola, G. M. Talmațchi (eds.), *Studia Numismatica et Archaeologica. In honorem magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata*, București-Piatra-Neamț, 2018, p. 267-288.

FORRER 1926 – L. Forrer, *The Webber collection, III/1. Greek Coins. Asia*, London, 1926.

GOGÂLTAN & DRAȘOVEAN 2015 – F. Gogâltan, F. Drașovean, *Piese preistorice din cupru și bronz din România aflate în colecțiile British Museum, Londra. I*, AnB s.n. 23 (2015), p. 119-150.

<sup>27</sup> PREDA & PETAC 2006, p. 59-60, nr. 250-254, p. 62, nr. 265-267.

<sup>28</sup> VÎLCU, ISVORANU & NICOLAE 2006, p. 71-72, nr. 97-105.

HOUGHTON & LORBER 2002 – A. Houghton, C. Lorber, *Seleucid Coins. A Comprehensive Catalogue, I/1. Seleucus I through Antiochus III*, New York, 2002.

KIDD 1990 – D. Kidd, *Fakes of early medieval European jewellery*, în: M. Jones (ed.), *Fake? The Art of Deception*, Berkeley-Los Angeles, 1990, p. 173-176.

MEDELEȚ 1994 – F. Medeleț, *Contribuții la repertoriul numismatic al Banatului. Epoca Latène, secolul IV î.n.d.Chr.-106*, AnB s.n. 3 (1994), p. 239-308.

MEDELEȚ & RĂMNEANȚU 2003 – F. Medeleț, V. Rămneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică, 1918-1948*, II, Timișoara, 2003.

MEDELEȚ & TOMA 1997 – F. Medeleț, N. Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică, 1872-1918*, I, Timișoara, 1997.

MILLEKER 1891 – B. Milleker, *Dél-Magyarország őskori régiségletei*, TRÉT s.n. 7/4 (1891), p. 1-71.

MILLEKER 1897 – B. Milleker, *Délmagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből*, I, Timișoara, 1897.

MILLEKER 1906 – B. Milleker, *Délmagyarország régiségletei a honfoglalás előtti időkből*, III, Timișoara, 1897.

PATZNER 1896 – I. Patzner, *A néhai id. Ormós Zsigmond hagyatékából megvásárolt arany-érmekek jegyzéke*, TRÉT s.n. 12/1 (1896), p. 47-57.

PETAC & BAKIĆ 2019 – E. Petac, L. Bakić, *Liberating Corinth. From Cassander to Demetrios. About a rare Alexander type stater*, RCAN 5 (2019), p. 308-315.

PREDA & PETAC 2006 – C. Preda, E. Petac, *Les monnaies d'or de la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, I. Monnaies grecques et romaines*, Wetteren, 2006.

SNP Copenhagen, Mysia – *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Mysia*, Copenhagen, 1945.

SNP France, Mysie – *Sylloge nummorum Graecorum. France. 5, Département des monnaies, médailles et antiques. Mysie*, Paris-Zürich, 2001.

SNP von Aulock, Mysien – *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung v. Aulock. Mysien*, Berlin, 1957.

ȘANDOR-CHICIDEANU 1993 – M. Șandor-Chicideanu, *Creșterea patrimoniului numismatic al Muzeului Banatului în perioada 1979-1989*, AnB s.n. 2 (1993), p. 412-414.

THOMPSON 1983 – M. Thompson, *Alexander's drachm mints, I. Sardes and Miletus*, New York, 1983.

TROXELL 1997 – H. A. Troxell, *Studies in the Macedonian Coinage of Alexander the Great*, New York, 1997.

VÎLCU, ISVORANU & NICOLAE 2006 – A. Vîlcu, Th. Isvoranu, E. Nicolae, *Les Monnaies d'or de l'Institut d'Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006.

VÎLCU et alii 2011 – A. Vîlcu, E. Petac, B. Constantinescu, C. Chiojdeanu, D. Stan, Gh. Niculescu, *Considerations regarding the Greek gold coins struck during the 4<sup>th</sup> to the 1<sup>st</sup> centuries BC in the light of the XRF analysis*, Peuce s.n. 9 (2011), p. 501-512.



Pl. I. 1-8. Stateri și darici din colecția Muzeului Național al Banatului (lotul I: nr. 1-5, lotul II: nr. 6-8); 2 bis. Stater autonom din Lampsacus (CNG, Triton IX, 10 ian. 2006, lot 901).

Pl. I. 1-8. *Staters and darics from the collection of the National Banat Museum (batch I: nos. 1-5, batch II: nos. 6-8); 2. bis. Autonomous stater from Lampsacus (CNG, Triton IX, 10 January 2006, lot 901).*